

סוכה זכר לענני הכבוד*

כתיב (דברים טז, יד-טו) ושמחת בחגך ואתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך, שבעת ימים תחוג לה' אלקיך במקום אשר יבחר ה' כי יברכך ה' אלקיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך, והיית אך שמח. וכבר דקדקו המפרשים למה כופל דבריו לאמר והיית אך שמח אחר שכבר אמר לפני כן ושמחת בחגך.

והנה ידועה קושיית הטור (או"ח סי' תרכה) שאם מצות סוכה היא זכר ליציאת מצרים א"כ היה לו לקבוע המצוה בחודש ניסן שבו יצאו ממצרים, ומה גם לדעת ר' אליעזר בפ"ק דסוכה (יא, ב) דסוכות היו ענני כבוד, ומצינו בתורה שהקיפם בענני כבוד בחודש ניסן (עי' שמות יד, יט ובפירש"י שם), וא"כ קשה למה נקבעה מצוה זו דוקא בחודש תשרי.

[והנה כתב הגר"א בפירושו על שה"ש (א, ד): ובה מתורץ מה שהקשו למה אנחנו עושים סוכות בתשרי, כיון שהוא נגד היקף ענני כבוד היה ראוי לעשות בניסן, כי בניסן היה תחילת היקף עננים, אבל נראה לפי שכשעשו את העגל נסתלקו העננים, ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן, ומשה ירד ביוה"כ, ובמחרת יוה"כ ויקהל משה וציוה על מלאכת המשכן - זה היה ביו"א תשרי, וכתוב והם הביאו כו' בבוקר בבוקר - עוד ב' ימים, הרי י"ג בתשרי, וביו"ד בתשרי נטלו כל חכם לב ממשה את הזהב במנין ומשקל, ובט"ו התחילו לעשות, ואז חזרו ענני כבוד, ולכך אנו עושין סוכות בט"ו בתשרי עכ"ל"ק. וכן הביא בדרשות מהר"ם חביב (פ"י אמור דרוש ב) בשם לבנת הספיר. אלא דמהר"ם חביב הקשה על זה ממה שכתוב בנחמ"י (נחמיה ט, יח-יט): אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות גדלות, ואתה ברחמיך הרבים לא עֲזַבְתָּם במדבר, את עמו הענן לא סר מעליהם ביוםם להנחתם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם ואת הדרך אשר ילכו בה, אלמא דלא נסתלקו ענני כבוד בעקבות חטא העגל.

אולם ראיתי מביאים מתרגום שה"ש (ב, יז) שכתב: ובזעירות יומיא עבדו בני ישראל עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עלויהן ואשתארו

* שיחה שנמסרה בכולל, בעשיית תשס"ט.

מפסרמן כו', אלמא דבאמת נסתלקו מהם ענני כבוד בגלל חטא העגל. ולכאורה דברי התרגום סותרים מקרא מפורש בנחמ"י. וכתב בשפת אמת (ליקוטים פרי' כי תשא ד"ה וירא משה) דמוכרחים לומר שנסתלקו וחזרו ע"י תפלת משה. והביא השפת אמת ששוב מצא כן בנחל קדומים (שמות לב, כה) שכתב בשם רבינו אפרים: כי פרוע הוא - מגולה, שנסתלקו ענני כבוד, אלא שהחזירן משה בתפלתו עכ"ל. אלא דבהגהות חתן השפת אמת (ליקוטים שם) הקשה על זה ממאי דאיתא במדרש (במד"ר יט, כ): בנוהג שבעולם לגיון שמרד במלך חייב מיתה, ואלו כפרו בו ומרדו ואמרו אלה אלהיך ישראל לא היה צריך לכולתן, אלא אפילו באותה שעה לא זו מחיבתן, לזה להן ענני כבוד ולא פסקו מהן המן והבאר, וכה"א כי עשו להם עגל מסכה וגוי' ואתה ברחמך הרבים לא עשיתם כלה במדבר עכ"ל. אולם כיון דאיתא בתרגום שה"ש שנסתלקו ענני הכבוד מוכרחים לומר שהתרגום חולק על המדרש. ולפי דברי הלבנת הספיר והגר"א צ"ל שאע"ג שחזרו בגלל תפלת משה מ"מ לא חזרו אלא רק בט"ו בתשרי.]

ואיתא בפ"ק דסוכה (ט, א): אמר רב ששת משום ר' עקיבא מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה, ת"ל חג הסוכות שבעת ימים לה', ותניא ר' יהודה בן בתירה אומר כשם שחל שם שמים על החגיגה (שלמי חגיגה שם שמים חל עליהם לאוסרן עד לאחר הקטרת אימורין דזכו בהו בתר הכי משלחן גבוה כעבד הנוטל פרס) כך חל שם שמים על הסוכה שנא' חג הסוכות שבעת ימים לה' - מה חג (חגיגה) לה' אף סוכה לה' עכ"ל. וצריכים לדעת למה חידשה התורה כאן חידוש כזה שהסוכה שהיא חפצא דמצוה יהא אסור בהנאה כהקדש, ומאי שנא ממצוות אחרות שהחפצא שלהם אסור רק מטעם מוקצה מחמת מצוה. ומה גם שמצוה זו ניתנה בעצם להנאת האדם, וכלשון השו"ע (או"ח תרלט, א): כיצד מצות ישיבה בסוכה, שיהיה אוכל ושותה וישן ומטייל ודר בסוכה כל שבעת הימים בין ביום בין בלילה כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה, וכל שבעת ימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע עכ"ל, ואין לך הנאה גדולה מזו, וא"כ קשה דלמה דוקא במצוה שניתנה להנאת האדם אסרה התורה החפצא דמצוה כמו הקדש.

וכתיב (מלכים א ח, יב-יג) אז אמר שלמה ה' אמר לשכון בערפל, בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים. ותירגם יונתן: בכך אמר שלמה ה' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם, מבנא בניתי בית מקדשא קדמך אתר מתקן לבית שכנתך עלמין עכ"ל. ופירש הרד"ק: אז כשראה ששכן הכבוד בבית הזה שאמר ה' שישכון בתוך בני ישראל בערפל, והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל,

והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל, והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לְעֶבְדוֹ, וכמו שאמר כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו, ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמים, ויונתן תירגם ה' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגם בערפל בירושלם, כלומר מקום שישכון שם הערפל, והוא ענן הכבוד עכ"ל. וצריכים להבין למה קורא לירושלים "ערפלי". ומה שפירש הרד"ק שהכוונה היא שירושלים היא המקום ששוכן שם הערפל עדיין טעון ביאור דהא היה יכול לתרגם ערפל כפשוטו, ואם כוונת הפסוק היא שישכון בירושלים א"כ הו"ל למימר כן בפירוש. ועוד קשה דהו"ל לתרגם "ערפלי" דקאי על מקום המקדש, ולמה תירגם "ירושלים" שהוא שטח הרבה יותר רחב, שלא מצינו הכרח לתרגם כן בפסוק. אלא על כרחך שהמתרגם קסבר שירושלים עצמה נקראת "ערפלי", וטעמא בעי. ועוד צריכים לדעת למה בכל מקום מתראה כבוד ה' דוקא בענן וכמו דכתיב (שמות טז, י) והנה כבוד ה' נראה בענן. וכן אנו פותחים ברכת שופרות בתפלת ראש השנה: אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמם, אלמא דעיקר גילוי כבוד ה' הוא דוקא בענן.

והנה מבואר הוא שפסוק זה נאמר בח' תשרי, שהרי בו ביום חנכו בית המקדש, וכתיב (דהיי"ב ז, ט) ויעשו ביום השמיני עצרת, כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים, אלמא דחנוכת המזבח התחיל שבעה ימים לפני חג הסוכות, ויוצא שזה היה בח' בתשרי. והנה איתא בגמ' מו"ק (ט, א): אמר ר' פרנך אמר ר' יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים (לפי ששבעה ימים שלפני סוכות כל יום עשו שמחה ומשתה דכתיב ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום), והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה, יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא, מאי דרוש, אמרו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו עולם וקרבתו יחיד (של נשיאים) דוחה שבת דאיסור סקילה (דחמור מכרת), מקדש דקדושתו עולם וקרבתו צבור (דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרבן צבור הוא) ויום הכפורים דענוש כרת לא כל שכן, אלא אמאי היו דואגים, התם (במשכן) צורך גבוה (הווי קרבנות) הכא (בחנוכת הבית) צורך הדיוט (משתה), הכא נמי מיעבד ליעבדו (קרבנות) מיכל לא ניכלו ולא לישתו, אין שמחה בלא אכילה ושתיה עכ"ל.

ולכאורה קשה דהא איתא בפסיקתא רבתי (פיסקא ו): אף שלמה גמר מלאכת המקדש בחודש מרחשון ובשנה אחת עשרה בירח בול כלה הבית, מהו בירח בול, בירח שהביא הקב"ה את המבול, ונעשה נעול שנים עשר

חודש, והיו הכל מלמלאין על שלמה לומר לא בנה של בת שבע הוא, היאך הקב"ה משרה שכינתו לתוך מעשה ידיו, והאלקים שחשב לערב שמחת בית המקדש בחודש שנולד בו אברהם בירח האתנים, זה חודש תשרי, ולמה הוא קורא ירח האיתנים החודש שנולד בו אברהם שנאמר משכיל לאיתן האזרחי, וכל אותם שנים עשר חודש שנעשה נעול אף על פי שהיתה כל מלאכת המקדש גמורה הואיל והיה נעול כמי שלא עשה בה כלום, כיון שנפתח בחודש המועדות והקריב הקרבנות וירדה האש אמר הקב"ה עכשיו שלמה המלאכה - ותשלם כל המלאכה עכ"ל. וקשה דבשלמא אם עשו חנוכת הבית בזמן גמר המלאכה שפיר דחה יוה"כ, אבל מאחר שנדחה חנוכת הבית לזמן מאוחר יותר למה גרם להם הקב"ה שיצטרכו לדחות יוה"כ, הא היה יכול לדחות לזמן אחר.

והנראה לומר בזה הוא, דהנה שמעתי מקשים, דאיך זה שבערב יוה"כ אוכלים ושותים ואחרי האכילה והשתיה מגיעים בליל יוה"כ לדרגת מלאכים עד שאומרים בשכמל"ו בקול רם, וביוה"כ צמים ומתפללים כל היום ואחרי כל זה חוזרים לדרגת בני אדם עד שמוכרחים לומר בשכמל"ו בלחש.

ואמרת לתרץ ע"פ מה ששמעתי מכ"ק אבא אדומו"ר הרה"ק נ"ע, שסיפר שבפעם הראשונה שהגיעו הני תרי אחי קדושי עליון הגה"ק הר"ר שמעלקי זצ"ל והגה"ק בעל הפלאה זצ"ל אצל המגיד הגדול ממעזריטש זי"ע, ושהו שם כמה ימים, ולא מצא דרכו של המגיד חן בעיניהם, וכאשר באו להמגיד להיפרד ממנו ושאל אותם אם דרכו נראה בעיניהם או לא התחמקו מלענות לו תשובה ברורה, ותפס המגיד מדיבורם שדרכו לא מצאה חן בעיניהם. לכן הוא ביקש מהם שלפני שהם יוצאים לדרך ייכנסו לבית המדרש ויחפשו את תלמידו הרה"ק הר"ר זוסיא זצ"ל ויקבלו ממנו איזה דבר תורה. הם הלכו לבית מדרש כבקשת המגיד ושאלו איפה נמצא הר"ר זוסיא, והצביעו על איזה עני מרוד לבוש בבלויי סחבות שיושב מאחורי התנור ואומר תהלים. נגשו אליו ואמרו לו שהמגיד אמר שהם צריכים לקבל ממנו איזה דבר תורה לפני שהם יוצאים. הסתכל עליהם הר"ר זוסיא בעינים תמהות ושאל אותם מה אני כבר אוכל ללמד אתכם, הלוא אתם אברכים גדולי תורה ואני יהודי פשוט שלא למד ולא יודע כלום. התווכחו עמו ולא הרפו ממנו עד שאמרו לו בתקיפות שלא יעזבו אותו עד שילמדו ממנו משהו, ולא יועילו לו כל התחמקויותיו. הר"ר זוסיא ראה שאינו יכול להיפטר מהם לכן הוא נענה ואמר שלמד פעם גמ' ברכות, אם הם רוצים הם יכולים לשבת וללמוד אתו. פתחו גמ' ברכות ואיקלע להם סוגית הגמ' שאומרת תשעה וארון מצטרפים

(שם מז, ב), והר"ר זוסיא קורא ומסביר את הגמ' בתמימות ובפשטות, ואומר שתשעה אנשים וארון מלא ספרי תורה מצטרפים להיות מנין, ואחר כך הוא ממשיך בקושיית הגמ' וכי ארון גברא הוא, והוא מקשה ואומר שמעולם היה תמוה אצלו מה היתה ההו"א, האם לא ידע מקודם שארון הקודש אינו בן אדם. ואמר שחשב שאולי אפשר לפרש ע"פ מה שידוע בהלכה שאם חסר אחד למנין אפשר לקחת קטן ולתת לו ספר תורה ולצרף אותו למנין (עי' באר היטב או"ח נה, ז). ועל פי זה עשתה הגמ' ק"ו, דמה אם מצינו שאפשר לצרף קטן עם ספר תורה אחד למנין כ"ש שאפשר לצרף ארון הקודש שהוא מלא ספרי תורה. ועל ק"ו זה באה הגמ' להקשות דמה יועילו כל ספרי התורה, הלוא צריכים את הבן-אדם ואם אין בן-אדם אין כלום. ומסופר שהני תרי אחי הבינו את המסר שלו, שזאת היא בעצם מה שבאה דרך החסידות ללמד, ונשארו אצל המגיד הגדול לקבל את דרכו דרך החסידות, ודפחק"ח.

ומעתה אני אומר שזאת היא התשובה לשאלה ששאלו למה אחרי כל עבודת יוה"כ חוזר להיות בן אדם, והטעם הוא שעיקר יסוד החסידות הוא להיות בן אדם, וזאת היא עבודה קשה מעבודות הקשות שבקדושה, ויותר קשה להיות בן אדם מלהיות מלאך, ולכן מעבודת ערב יוה"כ אפשר להתעלות להיות כמו מלאך, אבל צריכים עבודת יוה"כ כדי להתעלות עוד יותר להיות בן אדם. זאת אומרת שכל ההתעלות של יוה"כ להיות דומה למלאך איננה מטרה העומדת בפני עצמה, שאין התכלית להיות מלאך, אלא שע"י עליה זו יתעלה האדם להיות בן אדם אחר - יותר גבוה ויותר מעולה.

ובאמת איתא כן במדרש תנחומא (נשא סי' טז): אמר ר' שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים, ברא את האדם וצוה אותו ואמר לו מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו ועבר על צויו, אמר ליה הקב"ה כך הייתי מתאוה שיהא לי דירה בתחתונים כמו שיש לי בעליונים ודבר אחד צויתי אותך ולא שמרת אותו, מיד סלק הקב"ה שכינתו לרקיע הראשון, מנין, דכתיב וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן, כיון שעברו על הצווי סלק שכינתו לרקיע הראשון, עמד קין והרג להבל מיד סלק שכינתו לרקיע שני כו', אמר הקב"ה שבעה רקיעים בראתי ועד עכשיו יש רשעים לעמוד בה, מה עשה קפל את כל הדורות הראשונים הרשעים והעמיד אברהם, כיון שהעמיד אברהם סיגל מעשים טובים ירד הקב"ה מן רקיע שביעי לששי, עמד יצחק ופשט צוארו על גבי המזבח, ירד מששי לחמישי כו', עמד משה והורידה לארץ שנא' וירד ה' על סיני וכתוב באתי לגני אחותי כלה, אימתי כשהוקם המשכן

עכ"ל.

ולמדים אנו מדברי המדרש הללו שעיקר תכלית הבריאה היא שיעבדו את הקב"ה בהיותם בני אדם למטה על הארץ ולא להידמות למלאכי מעלה. וזה בא לידי ביטוי מירבי בהקמת המשכן שהשכין הקב"ה שם את שכינתו. וכן הוא גם בחינוך בית המקדש שהתקיימה תכלית הבריאה שהשרה הקב"ה את שכינתו בתחתונים. ולפי זה שפיר מובן למה היה בכח חינוך בית המקדש לדחות לצום כיפור, שהרי נתבאר שצום כיפור מביא את האדם להיות דומה למדריגת מלאך, אבל אין זו התכלית, אלא אדרבה התכלית שיהיה בן אדם ויעבוד את השי"ת בתור בן אדם, ומעשה חינוך בית המקדש היתה הורדת השכינה לתחתונים כדי שיעבדו את השי"ת בתור בני אדם. ולכן חינוך בית המקדש שהוא התכלית דוחה את יוה"כ שאינו אלא אמצעי לתכלית.

ובכן זהו מה שאמר שלמה ה' אמר לשכון בערפל, שרצון השי"ת היא שתהיה לו דירה בתחתונים במקום חושך ואפילה, ודוקא שם מתגלה כבוד ה'. וזהו שמתרגם יונתן ה' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם, שהכוונה היא שאין התכלית שתהא השכינה שרוייה רק במקום המקדש, אלא שתתפשט בכל העיר במקום שבני אדם חיים רגילים, ואדרבה ע"י זה מתגלה כבוד ה'. ומשם צריך לצאת ההשפעה לכל העולם שיעבדו בני אדם את השי"ת בחיי המעשה של יומיום.

והנה מצות סוכה היא זכר לענני כבוד, שמורה על ירידת שכינה לתחתונים. ואפילו אליבא דר' עקיבא דקסבר דהוי סוכות ממש כמבואר בפ"ק דסוכה (שם), מ"מ מורה על זה שדאג הקב"ה למלא מחסורם של בני ישראל שתהיה להם מקום דירה, וכאשר עושים מצוה לזכר זה הרי זה מורה על שכינתו של הקב"ה בתחתונים שדאג למלא מחסורם של בני ישראל בצאתם מארץ מצרים. והרי זו עבודה להקב"ה בחיי המעשה שהופך את הדירה לחפצא של מצוה. ומאחר שבזה גורם להשראת השכינה בתחתונים לכן הוקשה הסוכה לקרבנות והיא אסורה בהנאה.

ולפי דברינו מתורצת גם קושיית הטור שהקשה למה קבעה התורה מצות סוכה לחדש תשרי ולא לחדש ניסן. אולם לפי מה שנתבאר אתי שפיר, דמאחר דביוה"כ מתעלה האדם להיות כמלאך ואין זו תכלית השלימות, ומוכרח לרדת לעבוד את השי"ת כבן אדם, לכן ניתנה לו מצות סוכה שנכנס בה בכל קומת גופו להורות שכל גופו נרתם למטרת העבודה להשי"ת. [ולפי דברינו אפשר לבאר גם מה שכתבו הלבנת הספיר והגר"א שבחטא העגל

נסתלקו ענני כבוד ובט"ו בתשרי חזרו. ויש לומר דהטעם הוא שבחטא העגל עשו ההיפך מהעבודה במעשי יומיום, שבמקום לעבוד את השי"ת בדברים גשמיים עשו הדברים האלה לשם עבירה וכדכתיב (שמות לב, ו) וישכימו ממחרת ויעלו עולות ויגישו שלמים וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק. ומאחר שכן גרמו להסתלקות השכינה. ולכן היו צריכים ליוה"כ כתשובת המשקל על מה שאכלו ושתו לשם העגל, וכאשר צמו ביום כיפור תיקנו את החטא, ושוב היו יכולים להוריד את השכינה ע"י העבודה במעשי יומיום, ולכך חזרו אז ענני הכבוד].

ומעתה מבואר למה כופל הפסוק לומר ושמחת בחגך, והיית אך שמח, שהכוונה היא שאם צריך האדם להתעלות להיות כמו מלאך כדי לעבוד את השי"ת הרי לא יתכן שיהיה שמח כל הזמן שהרי לא יתכן שיהיה תמיד במדריגה זו אלא רק לפעמים נדירות, אבל אם האדם שמח בשמחת החג, דהיינו שבא לידי הכרה שיכול לעבוד את השי"ת בכל גופו, אזי הוא יהיה שמח תמיד. וא"כ זהו פירוש הכתוב ושמחת בחגך, ואז אם תעשה כן אזי תזכה להיות שמח תמיד - והיית אך שמח, ודוק היטב בזה.